

Историографският ракурс в съвременните научни изследвания

Румелина Василева
УниБИТ – София

The Historiographic Perspective in Modern Scientific Research

Assoc. Prof. Dr. Rumelina Vasileva
University of Library and Information Sciences, Sofia

Abstract: *The report deals with the topic of the historiographical approach in conducting scientific research. The search and bibliographic research of historical current studies related to the subject of scientific research and the inheritance of accumulated knowledge and regularities as an element of information culture and the professional management of information flows in presenting the relevance, significance, state of development of the scientific problem, literature review in research are subjected to analysis. The research affects the historiographical, copyright and scientific culture of the researchers in the realization of their goals to give integrity and new value to the available wealth of ideological directions and schools in science, hypotheses, concepts and approaches, carrying out an objective and thorough assessment of the scientific heritage of the object of study through verification of the credibility of sources, concepts, hypotheses, contexts and available cultural relativism for correct interpretation, argumentation and upgrading of scientific knowledge.*

Keywords: *bibliographic research, historiographic research, information and scientific culture, literature review, scientific knowledge, scientific research.*

Резюме: В доклада се засяга темата за историографския подход при провеждането на научни изследвания. Подложено е на анализ търсенето и библиографското изследване на исторически актуални изследвания, свързани с предмета на научното изследване и онаследяването на натрупаните знания и закономерности като елемент от информационната култура и професионалното управление на информационните потоци при представяне на актуалността, значимостта, състоянието на разработване на научния проблем и литературния преглед в научните изследвания. Изследването засяга историографската, авторскоправната и научната култура на изследователите в осъществяването на техните цели да придадат

цялост и нова ценност на наличното богатство от идейни направления, хипотези, концепции и подходи, извършвайки обективна и задълбочена оценка на научното наследство на проучвания обект чрез проверка на достоверността на източниците, понятията, хипотезите, контекста и наличния културен релативизъм за коректна интерпретация, аргументация и надграждане на научното познание.

Ключови думи: *библиографско изследване, информационна и научна култура, историографско изследване, литературен преглед, научни изследвания, научно познание.*

Въведение

Значимостта на научните изследвания днес е неоспорима, а правилата и практиките на провеждане на научни изследвания са винаги *актуални*. Научната култура за отчитане на резултати от изследвания се развива постоянно и съответно има нужда от постоянно актуализиране и развитие. Затова и след направения кратък *литературен преглед* на темата по отношение на *историографския ракурс* в провеждането на изследвания по научен проблем, отразен в библиографията на тази статия, е необходимо да се открият важните *цели и задачи* на настоящото изследване: чрез прилагането на *методи* на библиографски анализ и контент анализ на концепции, сравнителни изследвания, ръководства и нормативи, да се проведе терминологичен анализ и въз основа на получените резултати, да се изследват същността, закономерностите и ролята на *литературния (историографски) преглед* в научната публикация, съобразно нивото на съвременната научна комуникация у нас и в света. За целите на изследването се анализират и различни научни стратегии и подходи, подпомагащи създаването на библиографска база на научните изследвания. Предоставят се кратки констатации и перспективи. Необходимото *ограничение на изследването* е в неговата практическа насоченост.

Преглед на основните термини

За целите на настоящото изследване е важно в началото да се направи кратък терминологичен преглед на изследваните понятия и норми, за да се очертае и *концептуалната му рамка*.

Научно изследване – представлява прилагане на процедура чрез методи за решаване на научни проблеми, за да се получат надеждни резултати за проверка и прилагане на знания. Научното изследване е процес на контрол, критика и размисъл, който работи чрез метод и чиято цел е да даде нов принос по отношение на данни, събития и закони във всяка научна среда [7]. Друга дефиниция определя научното изследване като процес на систематично и задълбочено проучване на определен предмет, при което се използва специализирана научна експертиза и се създават нови знания [12]. Според *функциите* си научните изследвания се делят на: *фундаментални* – създават и развиват теоретични концепции; *приложни* – логически свързани с фундаменталните и насочени към реални проблеми от практиката; *внедрителски* – търсят решение на конкретни проблеми с цел внедряване в практиката. В широкия смисъл „*изследването*“ проучва подробно явления, събития, теми, проблеми с цел установяване и системно събиране и анализ на факти, данни, процеси и ново познание. То е творческа, системна работа, процес на проверка и валидиране, който търси ново познание. За да стане част от научното знание всяка научна новост трябва да се апробира и публикува в научната литература. В по-тесен смисъл, понятието „*научно изследване*“ разбира прилагането на научни методи за изучаване на определен обект и предмет на изследване, за да се подобри неговото разбиране и развитие. В различните области научните изследвания могат да имат специални подходи, специфични методологии и начини за обявяване на резултатите от проучването. Това зависи от специфичната *епистемология* („*наука за познанието*“) на различните науки. Освен това има различни форми на научни изследвания: *научни, хуманитарни* (исторически, литературни и др.), *документални, художествени, икономически, социални, бизнес, маркетинг, технологични* и др. Проучванията на изследователските практики представляват *метаизследвания*.

1. **Историографско изследване** – едно от най-старите схващания за историографията е отъждествяването ѝ с историческата наука. Често историческата библиография се смесва с нея. Под формата на историография понякога се предлагат

анотирани библиографски сборници. Терминът „*историография*“ като синоним на историческа наука и исторически произведения не е загубил и до днес своята гражданственост [2], но не остава само в нейното поле. Качеството на изследвания научен проблем във всяка научна разработка се определя от излагането на знанието за неговата история, т.е. неговата *историографска характеристика*. *Историографията* позволява да се осмисли същественото налично познание, да се разкрият тенденциите, характерните етапи на развитие, да се обяснят закономерностите, значенията, последствията и т.н. *Историографският фон* най-добре очертава обусловеността на обекта от различните исторически среди и условия. В по-общонаучен план *историографските изследователски методи* включват предимно събиране на информация, факти, хронологични данни, записи на минали събития от първични и вторични източници (вкл. и непубликувани ресурси) чрез аналогови и цифрови инструменти за търсене и извличане на информация, необходима за оценяване на развитието на проблема в исторически план с цел да се осигури цялостен правилен контекст на изследването. *Историческото проучване* предоставя ценна информация за миналото, за да обясни настоящата културна, политическа и социална динамика [28] на изследвания проблем и да му даде перспективи за бъдещето. Най-важни тук са обхватът на изходните материали и оценката на автентичността и точността им. Това е *изследователска историографска стратегия*, която може да променя фокуса на изследването във времето и позволява изучаването на различни интерпретации [23]. Основен проблем в историографското изследване е прекомерното разчитане на данни от първични (а и вторични) източници, чиято автентичност и достоверност трябва да се проверява и подлага на критична оценка относно тяхната истинност, пристрастност, пропуски и последователност в данните. Събирането на исторически данни се осъществява чрез методично и цялостно проучване на първични и вто-

рични източници в библиотеки, архиви и др. институции [32].

2. **Библиографско изследване** – по същество е преглед на съществуващи информационни източници по изследваната тема. То е една от първите основни стъпки за всяко изследване и включва подбор, извличане и обединяване на теоретична и емпирична информация, събирана чрез критично четене от информационни източници, съхранявани в библиотеки, документационни и информационни центрове, електронни библиотеки и депозиториуми, бази данни, архиви на издателства и др. Прегледът на документите представлява процес на задълбочен подбор, анализ и представяне на резултатите чрез сложните когнитивни процеси като анализ, синтез и дедукция. Изисква широка информационна, библиографска, научна и авторскоправна култура. По вид библиографските изследвания условно могат да се разделят на *аргументативно-изследователски тип*, които трябва да подкрепят или докажат избрана позиция по темата, и *информативно-представителен тип*, които трябва да подкрепят теоретичния контекст на изследването чрез надеждни източници. По време на библиографския процес на изследване е необходимо да се разгледат редица критерии за подбор на документален материал като: уместност (релевантност), пълнота, актуалност, достъпност до пълния текст и мн. др. *Библиографското изследване* е основа на всяко научно изследване и е съществена стъпка, която включва набор от методи като наблюдение, проучване, интерпретация, размисъл и анализ, за да се получат необходимите основи за развитието на изследването.
3. **Литературен преглед** – може да бъде самостоятелен научен продукт – ревью, което обобщава текущото състояние на научното виждане по определена тема [30], но е и задължителен елемент на научната статия. Авторът може да изследва определена идея в група публикации и концепции и след това да опише нивото на научното разбиране по темата в момента или историографски. Литературният преглед помага

за дефинирането и аргументирането на *значението (актуалността и значимостта)* на изследвания проблем спрямо резултатите от проучванията на други изследователи. Само така той може да направи обективна връзка между минали изследвания и своето проучване чрез откриване на основни слабости в предходните проучвания; чрез представяне на начина, по който проучването му помага да се запълни наличната празнина в знанието по темата или да обоснове своя *принос към изследователското поле*; или да предложи *нов локален или генерален обхват за изследване на феномена* в други условия в различна среда; или да заимства *типични подходи, техники и инструменти* от други науки; или да уточни *приетата терминология и академичен език*; или да установи *съществуващи конструкции и променливи*, за да представи своя класификация; или да избере *водеща концепция*, която най-добре обяснява връзките между ключовите променливи в проучването; или да изгради *теоретичната рамка* на статията си, съобразно наличните теории и концепции и аналитични модели, представени в литературния преглед [21, 30]. Както изследваният проблем в статията има нужда от контекст и основна информация, така и теорията изисква рамка за разбиране на приложността ѝ по отношение на изследваната тема, дефинирана от прегледа на намерените литературни източници [19].

4. **Информационна, научна и авторскоправна култура** – „бекграундът“ е изключително наситен с публикации, сценарии, обстоятелства, контексти, ситуации. Затова е изключително важно изследователите, независимо от своя капацитет и ранг, не само да притежават компютърна и информационна грамотност, а да владеят основните умения на съвременната *информационна култура*, която включва: дефиниране на проблем, идентифициране на необходимата информация и изследователски задачи; определяне на информационни стратегии за търсене на всички възможни източници и селектиране на най-релевантните по темата; извличане на необходимата информация според местона-

хождението и регламентирания достъп до източниците; използване и представяне на информацията със средствата на аналитико-синтетичната ѝ обработка и организирането ѝ от различни източници; представяне и ефективно оценяване на създадения научен продукт – квинтесенция на решението на научния проблем [3]. Информацията е знанието, което циркулира в пространството, знанието е акумулираната информация, осмисляна и систематизирана продължително време. *Информационната култура* в общи линии се покрива с понятието „*дигитална култура*“ и обхваща три основни нива: цялата съвкупност от достъпни средства за оптимизиране на информационните процеси; умението да се използват ефективно тези средства; съзнание за обективната системност на информационната сфера в обществения живот [18]. *Научната грамотност* е основна функционална грамотност и е в основата на способността на човека да оперира в днешния свят [29]. Научнограмотният изследовател подхожда към неизвестното с градивно съмнение, търси факти за доказателства, задава допълнителни въпроси, общува с аргументация и разкрива манипулацията. *Научната култура* е познание, умение, компетентност за наука, научни стратегии и практики за предаване на научно съдържание; научна рамка, през която се вземат обосновани решения и способност за прилагане на знания, а не на мнения, слухове и аналогии. *Авторскоправната грамотност* съдържа важни компетенции и знания като: разбиране на основните елементи на закона за авторското право; идентифициране на материали, защитени с авторски права; разпознаване на проблеми с авторското право и търсене на помощ; оценяване на изключенията за библиотеки, архиви, музеи, образователни институции и други; навигация за честна употреба; получаване и спазване на условията на лицензионните споразумения; разпознаване осъзнаване на последствията от нарушения на авторски права [10, 14].

5. За целите на изследването най-съществен е анализът на понятието „*литературен преглед в научното изследване*“.

Същност и значение на литературния преглед

Литературният преглед представя книги, научни статии и други източници, свързани с определен проблем, област на изследване или теория и описва, резюмира и представя критична оценка на тези произведения спрямо изследвания в статията проблем [22]. *Литературните прегледи* са предназначени да запознаят аудиторията с източниците, които авторът е изследвал, проучвайки конкретна тема. Така той представя пред читателите как неговото изследване се вписва в по-голямата картина на изследванията по темата и на какво стъпва, за да проведе собствено изследване.

Още в *увода на статията* е добре да се създаде *контекст*, като се предостави кратък и балансиран преглед на литературата по темата, която е на разположение. Основната задача е да се обобщава за читателя какво е известно по конкретния проблем, преди авторът да представи своя анализ. Това не трябва да е обширен преглед, а общ обзор на основната и най-важна литература (с цитати), който създава основа за разбирането на ключовите елементи в изследвания проблем.

Същинският *литературен преглед* не само е неотменна част от научния доклад, статия, монография, но и един от най-трудните и сериозни раздели на разработката, който придава стабилност и респект на научния продукт. Анализът на *по-голямата картина* на изследванията в конкретната област е задължителен елемент, който доказва: а) контекста на изследването; б) връзката му със съществуващата научна мрежа; в) основата, върху която стъпват интерпретациите на автора.

Чрез *литературния преглед* се очертава и мястото на авторското изследване спрямо наличното вече знание по темата. Колкото по-широк е диапазонът на проучването на литературата в езиков и в географски аспект, толкова повече добавена стойност получава и самата статия, която демонстрира широката ерудираност, капацитет и умения на нейния автор. Чрез този елемент на статията се доказва и научната етика и принадлежност на автора към изследователските режими в академичен, национален и световен мащаб.

Аналитичните характеристики на *литературния преглед* могат да се обобщят като: а) предоставяне на нова интерпретация на съществуващ материал или съчетаване на нови със стари интерпретации; б) проследяване на интелектуалната прогресия на научната област, вкл. в големи дебати, алтернативни концепции; в) оценяване на източниците в зависимост от ситуацията и предлагане на съвети към читателите за най-подходящите изследвания по темата; г) установяване (в края на литературния преглед) къде съществуват пропуски в начина на изследване на проблема до момента [24].

Целите на литературния преглед в научната публикация са да се проучат научни статии, книги и други източници (дисертации, сборници от конференции, сборници с резюмета, анотирани библиографии и т.н.), релевантни на темата и областта на изследване или съответни теории. Целта е да се предложи общ поглед върху значимата литература, публикувана по изследваната тема. При този преглед във всяка работа трябва да се: а) изтъква нейният принос към разбирането на проучвания изследователски проблем; б) посочва връзката на всеки цитиран източник с останалите разглеждани източници; в) разкрият всички празнини, съществуващи в литературата; г) предложат анализи и решения за противоречия в предишни изследвания; д) избягват ненужни повторения; е) очертае пътят на създаването на потенциални нови изследвания за изясняване на проблема. И най-важното – авторът трябва да е ясно къде е мястото на неговото собствено изследване в контекста на съществуващата литература [25, 27, 31].

Добре е да се следва *хронологичният принцип* при представянето на „*историята на въпроса*“ – какви са възгледите за проблема и как се развиват те, кои са основните представители на научната мисъл по темата, какво е постигнато. Това е *историографията на темата*, на научните задачи, цели и резултати в съществуващата до този момент научна литература.

Обзорът на литературата в никакъв случай не бива да се бърка с рецензия на статия или книга. Той представлява кратко описание на публикуваното по темата от признати учени и изследователи. *Прегледът* трябва да запознае читателя със съществува-

щите познания и идеи, с техните силни страни и слабости. Като всеки научен продукт и *прегледът на литературата* трябва да има водеща концепция (изследователска цел, проблем, теза). Той не е описателен списък на публикации или набор от обобщения, а синтез и анализ на публикувани произведения, форма на *критична дискусия*, демонстрираща осъзнаване и вникване в различните аргументи, теории и подходи. В известен смисъл той не е нов научен принос, но е достойнство на научния труд. В него авторът изследва формулировките на проблема; литературните позовавания (цитатите); оценките на данните; анализите и интерпретациите на съответните автори.

Търсене и библиографски контент анализ на източници по темата

Алгоритъмът на търсенето на източници по темата се състои от четири (пет) основни действия: *подбор на източници* с определен хронологичен обхват, извлечени от вторични и първични документални източници и бази данни; *семантичен, контент анализ* на наличните текстове; *извличане на фрагменти от текстовете*, пряко свързани с конкретната тясна проблематика на статията; *синтез на съдържанието* на елементите според семантичната им близост; *допълнително издирване на литература и данни* при нужда.

Рецензирането на източниците в литературния преглед на доклада трябва да се съобразява със знанието в конкретната област, което винаги има трислойна структура: 1) *първични изследвания*; 2) *прегледи на изследвания*, които обобщават и предлагат нови интерпретации; 3) *заключения, мнения и интерпретации* на експерти, споделяни неофициално, но част от изследователското поле. При съставянето на *литературния преглед* е важно да се отбележи, че този трети слой на знанието обикновено се цитира като „верни заключения“, въпреки слабата връзка с първичните проучвания и с рецензиите от вторичните литературни източници.

Прегледите на литературата имат за цел да предоставят общ поглед и синтез на подбрани източници и затова се прилагат различни подходи според вида на анализа на авторовото изследва-

не: 1) *Аргументативен преглед* – селективно изследва литературата, за да подкрепи или отхвърли аргумент, дълбоко вкоренено допускане или вече установен философски проблем в научното поле. (*Аргументационните подходи* към анализа на литературата могат да доведат и до проблеми на пристрастност); 2) *Интегративен преглед* – изследва, критикува и синтезира идентични хипотези или изследователски проблеми в представителна литература по определена тема, така че да се генерират нови рамки и перспективи пред нея; 3) *Историографски преглед* – много малко явления все още нямат исторически контекст, което означава, че в общия случай изследването на обекта се нуждае от „*история на въпроса*“. Този вид преглед се фокусира върху анализа на изследванията през определен период от време, започвайки с първите публикации по изследвания проблем, концепция, теория, явление, и след това се проследява неговата еволюция в рамките на научната дисциплина; 4) *Методологичен преглед* – прегледът на *методите на анализ*, прилагани от другите изследователи, създава рамка за разбирането на проблема на различни нива: а) как изследователите черпят от широкото разнообразие от знания, вариращи от използване на концептуални до практически документи в теренната работа; б) количествената и качествената интеграция на данни; в) вземането на проби; г) интервюирането; д) събирането на данни и анализът им. Тези, по същество, социологически подходи помагат да се очертаят и етичните въпроси, които авторът трябва да обмисли, преди да проведе своето проучване; 5) *Систематичен преглед* – на съществуващите доказателства в съответните изследвания, включени в прегледа. Целта е умишлено да се документират, критично да се оценят и научно да се обобщят всички проучвания, за да се постигне по-ясно дефиниране на изследователския проблем. Този вид *преглед на литературата* се прилага предимно за изследване на предходни динамично развиващи се явления; 6) *Теоретичен преглед* – целта му е да изследва корпуса на теорията, изграден по отношение на проблем, концепция, теория, явление.

Прегледът на литературата установява съществуващите теории и взаимоотношения между тях, до каква степен са изследвани и какви нови хипотези трябва да се разработят и да бъдат

тествани. Той установява липсата на подходящи теории или невъзможността на съществуващите да обяснят нововъзникващи научни проблеми [Вж 20, 22, 26, 27, 33].

Създаване на литературния преглед на състоянието на изследвания проблем

Самото разработване на литературния преглед има четири етапа: 1) *Формулиране на проблема* – коя тема или област се разглежда и какви са нейните съставни въпроси? 2) *Търсене в литературата* – намиране на материали, свързани с разглеждания предмет и извличане на съществена информация. 3) *Оценка на данните* – определяне на литературата, която значително допринася за разбирането на темата. 4) *Анализ и тълкуване* – обсъждане на резултатите и заключенията в анализирани източници.

Преди да се напише *литературният преглед* е необходимо да се обмислят и следните въпроси: 1) *Изясняване* – ако авторът не е напълно наясно каква форма трябва да има неговият *преглед на литературата* по темата, трябва да потърси отговори на въпроси, като: Колко източници да включи? Какви видове източници да прегледа (книги, статии в списания, уебсайтове, научни и популярни източници)? Налага ли се да обобщава, или критикува източниците? Необходима ли е допълнителна информация като дефиниции, терминологични анализи и/или история на проблема?; 2) *Търсене на модели* – прегледът на публикации в областта показва как другите композират *секциите на литературните прегледи* в докладите. *Библиографията* също е отлична „входна точка“ за изследването на автора; 3) *Стесняване на темата* – колкото по-тясна е разглежданата тема, толкова по-лесно е да бъде ограничен броят на източниците, които трябва да бъдат прегледани [Вж 20, 22, 33].

Много е важно да се има предвид, че *прегледът на литературата* не е преразказ, а анализ, интерпретация, класифициране по определен модел на наличната литература до момента, идентифициране на пропуските и реструктуриране на събраната информация с определена цел и контекст. Въпреки че той представя идеите на други изследователи, *собственото авторско мнение трябва да бъде в центъра*. Например, като се започва и завършва всеки параграф със собствени идеи и формулировка.

Научна култура и информационно поведение

Информационната култура е задълбочена компетентност в усложнения свят на съвременната информационна среда, система от различни квалификации. Тя засяга както уменията за идентифициране на информация, така и моделите на поведение, способностите, опита, ноу хаут, капацитета на отделния индивид. Високо структурирани познания и сложни когнитивни умения се преплитат заедно с междуличностни меки умения, нагласи и ценности в уникално гъвкаво единство при всеки субект и при всяка конкретна информационна ситуация [3].

Един от основните показатели за *научна грамотност* е създаването на стабилна и трайна *библиографска научна култура*, с помощта на която се осигурява [4]: качествено изследователско дирене, правилно идентифициране на документални източници и съответствие на цитираните източници на избраната тема; добро познаване на информационно-търсещите възможности на библиографските системи за информация [13]; доброкачествен научен апарат, демонстриращ уважение към библиографските традиции и към модерния читател; добро обосноваване на собствената теза, оценка, препоръка, или критика чрез цитиране, съответно на „обичайната практика и в обем, оправдан от целта, при посочване на източника“ [5]; средство за научна комуникация, обратна връзка на творчество [8], диалог с другите чрез цитата като обективно наложен научен апарат [1], междунаучна и междуличностна комуникация със средствата на цитатния инструментариум; деклариране на принадлежност към научна школа и зачитане на чуждото мнение и авторитетите в конкретната област; демонстрация на компетентност, информираност и познание [1]; популяризиране и реклама на научните ценности; качествена статистика за наукометрични изследвания на различни информационни потоци; измеримост на стойността на публикацията и индикация за продуктивността на автора/институцията чрез цитатен анализ [19]; компенсация на дефицит на собствено мнение или слово [1]; съответствие на валидните стандарти и зачитане на съществуващата библиографска традиция; ограничаване на чуждопоклонничеството [6] и афинитета към чужди на развитата ни библиографска практика, де факто

нерегламентирани, системи за цитиране от страна на издателства и научни съвети, при това – често неточно и некоректно прилагани; по-лесно създаване на достъпни специализирани указатели и информационни портали за регистриране на цитирането.

Всеизвестно е значението на цитираната литература и на библиографските описания за пишещите хора. „Статия с представителен списък на използвана литература демонстрира професионален кръгозор и качествено ниво на изследване... В списъците с цитирания има... грешки в препратките от други източници, непълни описания и т.н. Такива списъци в системата на цитиране... практически денивелират цялата значимост на статията... Правилното описание на използваните източници е залог за това, че цитируемата публикация ще бъде отчетена при оценката на научната дейност на автора и“ [9]. „По библиографския облик на научния проект (и на всеки научен труд)... се съди за общата информационна и специалната научнометодична култура на всеки изследовател“ [17] и затова „*стилът, формата и начинът на цитиране на източниците* е от изключителна важност за по-нататъшната съдба на публикациите“ [15].

Авторско право и научна етика

Предельно ясно е, че естеството на цитирането е легитимна и необходима дейност, регламентирана от правни норми. Тясна е връзката между цитирането и правото на цитиране в контекста на конституционните граждански права, кореспондиращи включително и с темата за плагиатството [11].

Позоваването на източници е най-добрата защита срещу потенциални твърдения за плагиатство при научните изследвания, вкл. в изкуството, и е един от най-важните начини да се демонстрират нови знания, научна грамотност и вещо мнение по проблема на изследването. Това, може да се каже, че е интелектуалната опаковка, с която авторът представя своето проучване на читателите. Документирането на използваните (цитираните) източници – създаването на библиографски списък – е не само основното средство за защита от плагиатство, но и най-важният източник за читателите за проверка на достоверността, за критика

на изследването, въз основа на използваните източници, и за получаване на информация за предишни изследвания на изучавания проблем в настоящото проучване. Представянето на статия без адекватни препратки към предходни изследвания автоматично сигнализира на читателите, че авторът не е запознат с литературата по темата, което подкопава валидността на изследването му и доверието към автора като опитен изследовател.

В практиката на цитирането на различни материали често на авторите се налага да използват данни от оригинални публикации, които да адаптират за целите на своето изследване. В този случай винаги се цитира *оригиналният източник на основната информация*, това не само защитава автора от потенциално обвинение в плагиатство, но и помага на читателя да намери къде е представена информацията за първи път и в какъв контекст е използвана от другия автор, както и да оцени доколко ефективно нейните констатации и резултати са приложени в новото авторово изследване. Препращането към всички автори на предишни проучвания дава на читателите и ясна представа за ширината на анализа, проведен от автора при подготовката за изследване на проблема.

Стратегии при търсенето на източници в помощ на оценката и анализа в научното изследване

Съществуват най-малко четири полезни подхода, свързани с използваната литература, които помагат при формулирането на стратегията на анализа: 1) *Източници на критика* – представяне на контрааргументи срещу твърдения в определени източници; 2) *Източници на нови идеи* – за усъвършенстване на собствената позиция на автора в светлината на идеите, предложени от другите; 3) *Източници на исторически контекст* – помагат при формулирането на подхода към анализа и поставянето на изследователски въпроси в правилен исторически контекст; 4) *Източници на интердисциплинни изследвания* – осигуряване на повече гледни точки по изследваната тема, при това не само от перспективата на една дисциплина.

Съставяне на библиография на статията

Правилното описание на използваните източници е залог, че публикацията ще бъде отчетена при оценката на научната дейност

на автора ѝ, но и ще бъде отбелязвана като качествена от читателите ѝ. Затова *стилът, формата и начинът на цитиране на източниците* са от изключителна важност за живота на публикациите. Международният стандарт БДС ISO 690:2011 дава насоките за съставяне на библиографски позовавания. Всяко цитиране на аргументи на „критици“ и „поддръжници“ на въпроси по темата на изследването, дори ако не се цитират директно в статията, а са събрани от „първа ръка“, например от репортажи, експерти, официални документи и т.н., трябва да бъдат посочени в *пристатийната библиография*. Източникът на всяка референция в текста трябва да бъде включен в библиографския списък. Посочването на източници в бележки под линия не се препоръчва, в тях обикновено се поставят обяснителни текстове, които според автора са в повече за структурата на текста; методически упътвания; лексикални и терминологични уточнения, биографични данни и др.

Съставянето на *библиография на статията* има положителен ефект върху развитието на автора, насърчава го да мисли аналитично, критично и в перспектива; създава му още по-добър практически опит при провеждането на задълбочен преглед на литературата по изследователски проблеми; осигурява валидност на изследванията му и авторитет за него самия; разширява кръгозора му с работата с различни видове ресурси, вкл. цифрови, мултимедийни, архивни материали и т.н.; позиционира го като изследовател в потенциален разговор с други учени-читатели; подпомага проучванията на другите изследователи.

Заклучение

Резултатите, получени от това изследване, могат да се използват за образователни цели, тъй като са полезни за разработването на методология за създаване на научни публикации във всички отрасли на знанието за коректно представяне на научна информация. Освен това констатациите могат да бъдат използвани в контекста на организиране на документи в депозиториумите и каталозите на библиотеки, архиви и информационни центрове, така че да се улесни извличането на документи от изследователите, съобразно всички нормативни права за достъп до информация. Представеното обсъждане може да

постави основата на активен дебат по проблемите на създаването на научноизследователски публикации сред академичните и професионалните общности в контекста на съвременната научна култура.

Благодарности

Този доклад е подкрепен от ФНИ на МОН в рамките на проект КП-06-Н40/1 от 10.12.2019 г. „Създаване на еко-химичен модел и лаборатория за обучение по опазване на писмено културно наследство“.

Използвани източници

1. **Бойчев**, Б. Мълчание и цитиране в теоретичната комуникация. // *Морски научен форум*, 1998, 4, с. 416–425.
2. **Бояджиев**, Г. Предмет и задачи на историографията като наука. // *Електронна библиотека по архивистика и документалистика*, Статии, Науч. рък. проф. д-р А. Нейкова. София, 2018. URL: <https://electronic-library.org/articles/Article_0053.html>
3. **Василева**, Р. Ключови компетенции и модели за изграждане на информационна култура на студентите. // *Нови информационни технологии в образователния процес* : Докл. и съобщ. от Шестия науч. семинар на УниБИТ, Костенец, 24–26 март 2011 г. София : За буквите – О писменехъ, 2012, с. 348–378.
4. **Василева**, Р. Философията на стандартите – нужди и реалности. // *Интелектуалната собственост в XXI век* : Българският опит в творческите и информационни индустрии : Сборник с докл. от Науч. семинар, 28 април 2014 г. София : За буквите – О писменехъ, 2014, с. 163–187.
5. **Закон** за авторското право и сродните му права. В сила от 01.08.1993 г. Обн. ДВ. бр. 56 от 29 Юни 1993 г., изм. ДВ. бр. 25 от 25 Март 2011 г. URL: <<http://lex.bg/laws/ldoc/2133094401>>
6. **Иванов**, Т. За библиографското цитиране, библиографите и цитиращите. // *Издател*, Развитие на библиогр. описание, IX, 2007, 1–2, с. 33–43. URL: <<https://www.chitatel.net/bibliographic-citation/>>
7. **Какво** е научно изследване? Неговото определение и значение 2021. // *bg.thecorporatedictionary.com*, Образование, 2021-04-06. URL: <<https://bg.thecorporatedictionary.com/investigaci-n-cient-fica>>
8. **Калайджиева**, М. Цитирането – обратната връзка на творчеството. // *Наука*, 1997, 4, с. 51–62.

9. **Кириллова, О. В.** Редакционна подготовка на научни журнали по международни стандарти. Рекомендации експерта БД Scopus : Ч. I. Москва, 2013, 90 с. URL: <https://www.openscience.in.ua/wp-content/pdf/kirillova/kirillova_01.pdf>
10. **Лозев, Е.** Авторскоправна защита на произведенията на науката. // *Собственост и право*, 2011, 5, с. 69–82.
11. **Манева, В.** Цитирането в авторското право. // *Правна мисъл*, LXI, 2020, 3, с. 37–60.
12. **Павлов, Н.** Правни аспекти на управлението на научните изследвания в Република България. // *Общество и право*, 2016, 3, с. 61–69.
13. **Станчева, С.** Техники за работа с групи за потребителска оценка на ресурсите в университетските библиотеки. // *Нови информационни технологии в образователния процес : Сборник*. София : За буквите – О писменехъ, 2012, с. 329–347.
14. **Тодорова, Т.** Авторскоправна компетентност и културни институции. София : За буквите – О писменехъ; БАН „Проф. Марин Дринов“, 2017. 266 с.
15. **Тотоманова, А, Е.** Ангелова-Пенкова. Цитирането – гледната точка на библиографите. // *Електронно списание LiterNet*, 29.06.2003. URL: <<http://liternet.bg/publish9/atotomanova/citiraneto.htm>>
16. **Цветкова, М.** Информационно осигуряване на научния проект. // *Newmedia21.eu*. Медиите на 21 век, 17.06.2013. URL: <<http://www.newmedia21.eu/analizi/informatsionno-osiguryavane-na-nauchniya-proekt-2/>>
17. **Цветкова, М.** Парадоксите на информационната култура. // *Култура*, 9 юни 2000, бр. 22 (2398). URL: <<https://newspaper.kultura.bg/bg/article/view/4105>>
18. **Шекерджийска, Й., Н. Матеев.** Има ли значение цитирането? // *Социологически проблеми*, 1980, 4, с. 51–62.
19. **Alvesson, M., J. Sandberg.** Constructing Research Questions : Doing Interesting Research. London : Sage, 2013. 152 p.
20. **Booth, A., A. Sutton, D. Papaioannou.** Systematic Approaches to a Successful Literature Review. 2nd ed. Los Angeles, CA : Sage Publications, 2016. IX, 317 p. URL: <https://www.researchgate.net/profile/Andrew_Booth/publication/235930866_Systematic_Approaches_to_a_Successful_Literature_Review/links/5da06c7f45851553ff8705fa/Systematic-Approaches-to-a-Successful-Literature-Review.pdf>

21. **Booth**, W., G. Colomb, J. Williams. *The Craft of Research*. 4th ed. Chicago, IL: The University of Chicago Press, 2016. 336 p. URL: <<http://course.sdu.edu.cn/G2S/eWebEditor/uploadfile/20140306165625006.pdf>>
22. **Fink**, A. *Conducting Research Literature Reviews: From the Internet to Paper*. 4th ed. Thousand Oaks, CA: SAGE, 2014. XV, 257 p.
23. **Garraghan**, G. J. *A Guide to Historical Method*. New York: Fordham University Press, 1946. XV, 482, 30 p. In: *Journal of American History*, Vol. 34(1), 1947, pp. 112–113. URL: <<https://academic.oup.com/jah/article-abstract/34/1/112/872343?redirectedFrom=fulltext>>
24. **Hart**, C. *Doing a Literature Review : Releasing the Social Science Research Imagination* : Ch. 1. Thousand Oaks, CA : Sage, 1998. 230 p. URL: <https://www.cuzproduces.com/producinganew/files/resources/HART_Doing%20a%20literature%20review_1988_ch1.pdf>
25. **Jesson**, Jill. *Doing Your Literature Review: Traditional and Systematic Techniques*. Los Angeles, CA: SAGE, 2011. 192 p.
26. **Kennedy**, M. *Defining a Literature*. // *Educational Researcher*, 2007, 36(3), pp. 139–147. URL: <https://www.researchgate.net/publication/258134833_Defining_a_Literature>
27. **Knopf**, J. *Doing a Literature Review*. // *PS: Political Science and Politics*, 2006, 39(1), pp. 127–132. URL: <<https://www.cambridge.org/core/journals/ps-political-science-and-politics/article/abs/doing-a-literature-review/00B62000B6760AB78E1BD27E32A94C9F>>
28. **Lune**, H., B. L. Berg. *Qualitative Research Methods for the Social Sciences*. 9th global ed. Edinburgh: Pearson Education Limited, 2017. 250 p. URL: <<http://law.gtu.ge/wp-content/uploads/2017/02/Berg-B.-Lune-H.-2012.-Qualitative-Research-Methods-for-the-Social-Sciences.pdf>>
29. **PISA** for Development Assessment and Analytical Framework: Reading, Mathematics and Science. OECD, 2018. URL: <<https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/9789264305274-en.pdf?expires=1666538723&id=id&accname=guest&checksum=6C27B4B0FCF3B33D580C38DF9F7C16A9>>
30. **Ravitch**, S., M. Riggan. *Reason and Rigor: How Conceptual Frameworks Guide Research*. Los Angeles, CA: SAGE, 2017. 264 p.
31. **Ridley**, D. *The Literature Review : A Step-by-Step Guide for Students*. 2nd ed. Los Angeles, CA: SAGE, 2012. URL: <https://www.academia.edu/41071108/Diana_Ridley_The_Literature_Review_A_Step_by_St_z_lib_org_>

32. **Torou**, Elena, Akrivi Katifori, Coştas Vassilakis, George Lepouras, Constantin Halatsis. Capturing the Historical Research Methodology: An Experimental Approach. // *ICERI 2009*, Proceedings of International Conference of Education, Research and Innovation, January 2009. URL: <https://www.researchgate.net/publication/228328281_Capturing_the_historical_research_methodology_an_experimental_approach>
33. **Torraco**, R. Writing Integrative Literature Reviews : Guidelines and Examples. // *Human Resource Development Review*, 2005, 4(3), pp. 356–367. URL: <[https://www.homeworkforyou.com/static_media/uploadedfiles/Torraco%20\(2005\).pdf](https://www.homeworkforyou.com/static_media/uploadedfiles/Torraco%20(2005).pdf)>